

GOTIČKE CRKVE U ROČU

Župna crkva sv. Bartula i bratovštinska crkva sv. Antuna opata

U malom naselju Roč u Istri, (osam kilometara istočno od Buzeta) koje sada uspavano životari, a u srednjem je vijeku bilo značajan *castrum* na sjevernoj istarskoj transverzali, očuvan je razmjerno velik broj vrijednih arhitektonskih spomenika. Uz romantičku crkvicu sv. Roka¹ s ostacima fresaka iz XIV i XV st., ostatke fortifikacija,² neke datirane stambene objekte³ s rustificiranim detaljima stilske arhitekture, naročito se ističu velika župna crkva i bratovštinska crkva sv. Antuna. Smještene jedna uz drugu kao »dvojne« crkve, na najvišoj koti Roča, dominiraju čitavim naseljem i bez obzira na barokni toranj uz župnu crkvu.

Ova dva, za regionalnu istarsku historiju umjetnosti značajna objekta, nisu do sada bila stručno obrađena. Tek tu i tamo se župna crkva citira kao datirani spomenik XV stoljeća,⁴ a crkva sv. Antuna zbog svoje asimetrične preslice.⁵ U stvari trobrodna župna crkva je ne samo značajna po (za Istru) rijetkom tipu kasnogotičkog mrežastog svoda (»paralelnih rebara«) u svetištu i klesarskim znakovima, nego i kao istaknuti primjer onih spomeničkih organizama koji neprekidno rastu kroz stoljeća mijenjajući dimenzije i karakter prema stilskim i likovnim »raspoloženjima« epohe. Manja crkva značajna je upravo po oblikovanju prostora, jer je unutar istarske arhitekture među jednobrodnim objektima svojim rebrastim svodom u brodu i svetištu najuspjelije i ujedno najmonumentalnije rješenje kasnogotičkog ideala prostornog jedinstva.

Sadašnji oblik ovog kompleksa rezultat je razmjerno duge građevne evolucije, koju ćemo na osnovu analize obiju crkava pokušati rekonstruirati u najmarkantnijim etapama.

Kao što je spomenuto, crkve su situirane na najvišem, razmjerno uskom platou naselja, na završetku glavne ulice što se uspinje kosinom brijega sa sjeverozapada.⁶ Ovaj sakralni kompleks relativno je izoliran na praznom i

¹ Vidi: B. Fučić, *Istarske freske*. Zagreb 1963. Kataolg str. 14

² G. F. Tommasini, *Comentarij* . . . piše u XVII st. da kastrum ima devet »torrioni come bastioni«, s artiljerijom, dvoja vrata i »una fontana copiosa«, te nekoliko istaknutih kuća.

³ B. Fučić, *Grdoselski ulomak*, »Starohrvatska prosvjeta« III sv. 7, str. 203 i 205 citira glagoljske natpise na kućam XV i XVI st., kao i glagoljsku dataciju (1492) »na prezbiteriju župne crkve, koja mu datira gradnju«.

⁴ G. Caprin, *Istria Nobilissima* II, str. 15 u popisu spomenika XV st. navodi sv. Bartula pod godinom 1494.

⁵ C. Budinis, *Dal Quarnero al Friuli*. Trieste 1924. donosi fotografiju (str. 47) svrstavajući crkvu u grupu (chiesette rurali«, bez obzira na svod po kojem bi spadala u »gotico puro« gdje spominje župnu crkvu (str. 33).

⁶ Kasnije prigradena sakristija, a naročito rezervoar za vodu nametnuli su se upravo s te, pristupne strane.

nedefiniranom prostoru, jer se zbijeni nizovi kuća protežu samo sa sjeverne strane, dok su s ostalih rasuti pojedinačni objekti u nejednakom odstojanju. Župna je crkva podignuta na živoj stijeni vrha, dok je manja crkva, udaljena od nje samo dva metra na jug, već na nešto nižoj razini blage kosine. Ova je razlika potencirana time što je pravokutni prostor pred župnom crkvom nasut i niveliran, te osiguran podzidom, a ne pada prirodno prema manjoj crkvi. Obe su crkve orijentirane i paralelne, ali im glavne fasade nisu u istoj ravnini, već je bratovštinska crkva izvučena par metara na zapad, tako da s juga flankira prostor pred župnom crkvom koji je djelomično popločen i ozidan niskom žbukanom ogradom koja služi kao klupa, a u cjelini s velikim sjenovitim lipama i platanom predstavlja prijatan ambijent i sretno dimenzioniran prostor.

Župna crkva sv. Bartula

Trobrodna crkva s dva para stubova produžuje se u čitavoj širini srednjeg broda u dva jarma dugo i trostrano (3/8) završeno svetište s mrežasto rebrastim svodom. Uz južnu stranu svetišta je stara, uz sjevernu nova sakristija, a u ravnini glavne fasade sjeverno je toranj.

Unutrašnjost.

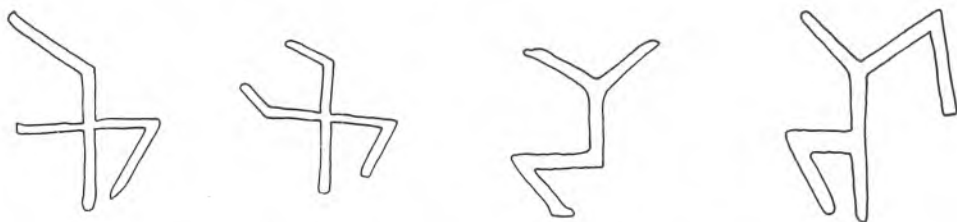
Svetište je sada povišeno za tri stepenice od broda, popločeno crnobijelim mramornim pločama postavljenim dijagonalno. Zidovi, kao i kameni trijumfalni luk, službe i rebra debelo su prežbukani i obojeni.⁷ U zapadnom jarmu južnog zida svetišta otvara se portal u staru sakristiju, a u istočnom jarmu istog zida, te na jugoistočnom i istočnom zidu bio je po jedan prozor šiljata luka u skošenoj niši. Kasnije je prozor iza oltara zazidan u ravnini zida, a na sjevernom zidu probijen je otvor vrata u novu sakristiju. Pilastri šiljatog trijumfalnog luka trostranog su presjeka, a skošene stranice prelaze pri dnu trokutno u brid formirajući pravokutne baze⁸ na tipičan način. Baze službi su peterostrane, pri vrhu se konkavno sužuju i završavaju kosim profilom. Službe se neprestano račvaju u rebra (po tri u sredini bočnih zidova, po dva u uglovima trostranog završetka svetišta), dok rebra u uglovima uz trijumfalni luk počivaju na jednostavnim konzolama u obliku obrnutih piramida. Rebra su konkavno uvučeni stranica s trostranim završetkom (3/8), što je veoma čest profil u gotičkoj arhitekturi Istre.⁹ Naprotiv, mrežasti svod s dva para dijagonalno ukrštenih rebara koja formiraju veća (među jarmovima) i manja (u središtu jarmova) romboidna polja, u uzdužnoj osi svoda, predstavlja za Istru izuzetnu pojavu: osim u susjednom ročkom sv. Antunu, nalazimo ga još samo u Predloki u svetištu

⁷ Horizontalnim pojasiima oponira se prirodnom uzgonu strukture svoda i vertikalizmu zidnih ploha među službama. Donja zona uljenom (!) bojom imitira (do kupaonske visine) crne marmorirane ploče, srednji dio je smeđkast s križnim rozetama, a šiljatućni s viticama i anđelima u duhu IV »pompejanskog stila«, dok je modri svod osut zlatnim zvijezdama. Na prva dva grba ispisani (vjerovatno autorovi inicijali) R. A., a južno MCMIV datum dovršenja.

⁸ Po uobičajenim proporcijama baze, očito je razina poda u svetištu prvotno bila niža, što dokazuju i baze službi, sada ukopane do konkavnog dijela profilacije.

⁹ Na to je upozorio već C. Budiniš, n. dj. — I u ovom slučaju, kao općenito u našoj literaturi postavlja se pitanje stručne terminologije. U definiranju ovog profila treba uzeti u obzir da se skošene stranice završnog trostranog dijela katkada u zamišljenom produžetku »dotiču« bridova pravokutne baze rebra, tako kao da je unutar peterostranog profila rebra užljebljen sa svake strane konkavni utor. Ali katkada su ovi trostrani dočeci »samostalni« što se tiče kuteva, odnosno kosina stranica.

crkve sv. Ivana i to u razvijenijoj varijanti (s tri paralelna rebra).¹⁰ Tek istočni dio svoda (u trostranom apsidalnom dijelu) župne crkve sv. Bartula završen je zvjezdasto, nalik uobičajenim svodovima tzv. »pazinskog tipa«. Sam je svod konstruiran kao bačvasti nenadvišen, sa šiljato svedenim susvodnicima. Mreža rebara djeluje relativno krhko i »plošno« jer je nedovoljno reljefno istaknuta u odnosu na veličinu svoda, a uz to na svim spojevima gdje se sijeku po četiri rebra (znači oko rombni polja u središtu jarma) nije akcentuirana ključevima.¹¹ Ima svega šest plosnatih ključeva: nad glavnim oltarom (gdje se spaja pet rebara) okrugla je ploča s plitkim reljefom šesterokrake zvijezde (šiljatih krakova trokutnog presjeka), a u pet čvorišta (gdje se spajaju po tri rebra) nataknuti su glatki kameni grbovi jednostavnog, dolje zašiljenog štita.

Kameni okvir portala u *južnu sakristiju* ima skošeni brid prema svjetlom otvoru, također s trokutnim prelazom u brid glatke baze. Sred nadvratnika, na skošenom dijelu klesarski je znak nalik obrnutoj »četvrtici«, s jednim dijagonalnim krakom na gornjem kraju vertikalne linije.¹² Dvije stepenice vode u nižu sakristiju, ali je prvotno bila samo jedna, donja, uklesana u vanjsko podnožje svetišta i to ne pravokutno, nego oblo uvučeno (pravilno četvrtkružno).¹³ Podnožje južnog zida svetišta, skošeno s gornje strane, završava unutar sakristije, u liniji s trijumfalnim lukom, pravilnim vertikalnim također skošenim bridom. Završetak podnožja našao se unutar sakristije zato što se ona proteže zapadnije od spoja svetišta i broda, a to je ujedno dokaz da je crkva bila još jednobrodna kad je prigradena sakristija. u sakristiji zaliven slojem žbuke s mnogo vapna i tucanom opekam, a bačvasti svod (okomit na smjer svetišta), konstruiran je pločastim lomljencem i

¹⁰ U literaturi na njemačkom jeziku definiran je ovakav svod kao »Zweiparallelrippen«-motiv. (Vidi: Buchowiecki S., *Die gotischen Kirchen Oesterreichs.*)

¹¹ Bitna je razlika između zvjezdastog i mrežastog svoda u prostornom definiranju jarmova. Kod prvoga se osnovni čvor rebara nalazi u središtu jarma i plastički ga akcentuira, (bez obzira na to koliko je progredirala »veza« sa susjednim jarmovima, odnosno koliko je olabavila njegova granica (pojasnice) koja ga je definirala kao samostalno prostorno tijelo. Težeći kasnogotičkom ujedinjavanju, mrežasti svod rastače upravo to središte jarma u plošno polje, a time što je ono manje od sličnog rombno polja koje je nestalo račvanjem nekadanje pojasnice na granici jarmova, još više je na svodu podjela na jarmove. Ona se još osjeća samo u susvodnicama i službama.

¹² Klesarski znakovi u Roču nešto su manji od onih u Oprtlju (vidi *Radovi odsjeka za pov.* umj., br. 2), a srodni su samo u znaku »četvrtice« koja tamo ima dijagonalni krak na donjem kraju vertikalnog poteza. — Javljaaju se još na prozorskim nišama svetišta župne crkve i to u još tri varijante, sve na osnovnoj shemi lijevo ili desno okrenute i obrnute četvrtice s dodavanjem ili oduzimanjem pojedinih krakova.

¹³ Po njoj se može zaključiti da je razina poda u svetištu bila za cca 15 cm niža.

¹⁴ U protivnom bi sezala samo do južnog broda, koji bi normalno bio u razini trijumfalnog luka.

također žbukani. U zapadnom zidu uz vrata uzidano je pilo s jednostavnom kamenom zdjelom oblog profila i kamenom policom konkavne čeone strane nad kojom je na ravnom rubu uklesan natpis upućen ministrantima, u nepravilnoj i nagnutoj kapitali: PVER SE AGERE QVI ESCITE FACERE BENE DISCI. MVNDI ESTOTE ET LAVAMINI Q VOS ANNIS IRI DOMINI. Uz pilo u zidu crkve izdubena je kvadratična rupa za odlaganje posuđa, s kamenim okvirom i metalnom prečkom za zatvaranje. U istočnom zidu je ugrađeni kameni ormar s utorom za drvenu policu.

U *brodovima* je kameno popločenje. U srednjem su brodu dugoljaste dijagonalno postavljene ploče i dvije nadgrobne ploče bez natpisa u sredini; u bočnim su brodovima nejednake, često veće ploče među koje su umetane sitne kvadratične. Velike kvadratne ploče markiraju u podu liniju stupova arkada, koji imaju drvene (!) kockaste baze, na oblom zidanom podnožju, a sami su žbukani, kao i »kapiteli« (plitke ploče s profilacijom u žbuci).¹⁵ Pred oltarima bočnih brodova pod je povišen za jednu stepenicu¹⁶ a sam oltar još za dvije. Uz glavni ulaz postavljena je renesansna kamena zdjela za posvećenu vodu. Njeno kockasto podnožje s profiliranom bazom i završnim vijencem ima na jednoj strani uklesan datum: 1520.¹⁷ Na podnožju počiva antička baza koja nosi širi (!) valjkasti umetak (također obrubljen) na kojem tek počiva tipični balustar s prstenom na dnu i sa zdjelom na vrhu. Zdjela je valovitog profila s pravokutnim i oblim obrubom na vrhu. Među istarskim posudama za vodu XVI st. ovo kvalitetno klesarsko djelo tipološki je izuzetno.

Stropovi su u sva tri broda ravni, s malom razlikom visina. U srednjem je brodu veoma kvalitetna stropna štuko dekoracija, datirana natpisom u naslikanom medaljonu nad okruglim prozorom zapadne fasade: VETVSTATE // CORRVPTVM // FIDELIVM // ELEMOSINIS // RESTITVTVM MDCCLXXIV.

Uz zapadni zid srednjeg broda su dva hiperdimenzionirana »polustupa«: u sjevernom je kamena posuda za krštenje, a u južnom kameno pužno stepenište koje vodi na drveno pjevalište, oslonjeno na istočnoj strani na dva jednostavna kamena stupa.¹⁸

Pod sjeverne sakristije postavljen je u razini zidanog podnožja svetišta.¹⁹ Kamene stepenice vode iz sakristije kroz proboj u istočnom zidu sjevernog brodu na drvenu propovjedaonicu smještenu u glavnom brodu uz trijumfalni luk.

---

¹⁵ Ulieni nalič stupova imitira smeđe kvadre u pasovima, a u gornjem dijelu zida običnim bojama naizmjenično ružičaste i zelenkaste!

¹⁶ Uglavi ove stepenice sežu ispod baza stupova, po čemu je očito da su ove naknadne, tek iz XIX st.

¹⁷ Petica je u obliku vitkog slova S što je tipično za to razdoblje, a broj 2 veoma je splošten, postavljen u horizontalnoj osi natpisa kao valovita crta i vezan s nulom. Znamenke su klesane unutar dviju tanko uklesanih linija.

¹⁸ Na vrhu kružnih stepenica uklesano je »Goldmeier 1860«, a na donjoj stepenici samo 1860. — Barokni je kor morao biti za polovinu kraći od sadašnjeg: u podu su tragovi baza stupova. Po dimenziji se ujedno vidi da je morao biti također drven, što ujedno obrazlaže potrebu izmjene.

¹⁹ Na kamenoj ploči u podu uklesano je kurzivom: »Goldmeier zupano«, a na pragu vanjskih vrata: 1856.

Svetište je građeno velikim kvadrima, nejednakih dužina, slaganim u pravilne horizontalne pasove podjednake širine. Svaki kvadar tamno sivog vapnenca pomno je obrađen: središnje polje hrapavo zupčastim čekićem, a obrub glatko dlijetom. Po kamenu se hvata sivi lišaj koji izjednačuje ove fine klesarske obrade, a uske sljubnice su naknadno popunjene ili pokrivene žbukom, tako da je ukupni izgled plašta znatno izmjenjen.

Istaknuto, s gornje strane skošeno podnožje svetišta, diže se na sjeveroistočnoj strani, radi uspona terena, pravokutnom stepenicom i u istoj visini dalje nastavlja. Skošene prozorske niše izvedene su kamenovima koji zahvaćaju usko i nejednako u razinu zida, te su nepravilno krivudavog obrisa; ne sugeriraju dakle obrub niše, nego su tretirani kao dio zidne plohe. Istočni prozor je zazidan i ožbukani u dubini svjetlog otvora. Kameni potkrovni vijenac konkavnog profila nosi isturene kamene ploče strehe. Krov svetišta od kupa kanalica kontinuirano i nad središnjim brodom, a vijenac se također nastavlja, ali izveden u žbuci (i s rupama za ventilaciju), kao što se na prelazu svetišta u brod jasno razgraničuje kameni zid od žbukano.

Na jednom ugaonom kvadru svetišta plitko je uklesana glagoljska datacija:²⁰ Č. U. P. B. (1492)

Stara sakristija prizidana je uz južnu fasadu svetišta tako da joj istočni zid udara okomito na zid svetišta, blizu južnog prozora, a južni se produžuje u zid broda.²¹ Prelaz od kvadra sakristije u žbukani zid broda izveden je pravilno: naizmjenično dužim i kraćim kvadrima, time da se vertikalne osi međusobno podudaraju.²² Zidovi sakristije nemaju istaknutog podnožja, a tehnika obrade kvadara još je finija nego na svetištu, jasnije se razlikuje tekstura čekića i dlijeta sljubnice su savršeno precizne bez imalo žbuke.²³

U sredini južne fasade sakristije nalazi se uspravni pravokutni prozor, skošenih stranica, s originalnom željeznom rešetkom. Okvir prozora sastavljen od četiri kamena dijela u ravni zida pravilno je definiran prema zidu tako da sugerira glatki obrub prozorske niše (iako nejednakih širina, dolje širi, gore užji). Kvadri zida na gornjim uglovima prozorskog okvira isklesani su »na koljeno«, jer okvir u njih zadire.

Po gradnji zidova jasno se vidi da je sakristija prvotno bila za polovinu niža (s istočne strane) i pokrivena dvostrešnim krovom usmjerenim okomito prema svetištu, a zatim je povišena i pokrivena pultnim krovom (koji se upire o zid svetišta četiri pojasa kvadara ispod vijenca). Južni zid sakristije pokazuje jasan obris zabatne fasade izveden pravilno kvadrima, nad kojim je dozidan (nešto iznad razine sljemena) žbukani ravno završeni zid. Pot-

²⁰ U trećem redu od podnožja na sjevero-sjeveroistočnoj strani. Linije slova su sigurne a proporcije elegantne. Karakteristično je zaobljivanje višećeg kraka slova P i uvijanje haste slova B, trokutno rješavanje baze slova Č i desnog prilijepka slova U, te izdužene izvijene linije nad svakim slovom (koje ih markiraju kao brojke) i pravilne kružnice tačaka među njima. Profinjenost duktusa srodna je kvaliteti klesanja samih kvadara, tako da bi mogla svjedočiti o istom autoru klesaruglagoljašu.

²¹ Njen se zapadni zid upire o crkvu zapadnije od linije prelaza kamene građe u žbukanu, tako da je i izvana očito da se ne poklapa s dužinom svetišta.

²² To znači da je prilikom naknadne dogradnje južnog broda povađen svaki drugi kvadar jugozapadnog ugla sakristije (tj. onaj koji se protezao na njenu zapadnu fasadu) i tako se dobilo nazubljene potrebno za dogradnju južnog zida.

²³ Nisu naknadno prežbukavane kao na svetištu, ali ne bi bilo ni moguće. Tehnika i očuvanost identične su kao na sv. Antunu. — Nisam našao ni jedan klesarski znak.

krovni vijenac tog zida izveden je od sivog vapnenca i valovito profiliran; na njega direktno naliježu kupe pultnog krova. Pod žbukom dograđenog dijela zida vide se sitniji kvadri lomljenca i muljike, samo je jugoistočni ugao izveden pravilnim kvadrima.²⁴ Na istočnom zidu nema potkrovnog vijenca, već samo red škriolja kao streha.

Krov *južnog broda* niži je od srednjeg tek za jedno pola metra, a isto toliko viši od sakristije. Na zidu se pod žbukom naziru manji i veliki kvadri (do 100 cm) tesanog muljevitog kamena slaganog u pasove. Potkrovni vijenac profiliran kao na sakristiji, ali veći, nosi strehu od škriolja s kupama. Veliki ugaoni kvadri prema zapadnoj fasadi, naizmjenično su klesani rustično (dugi) i glatko (kratki). Dva uspravna pravokutna prozora imaju okvire od glatkih kamenih greda u ravnini zida s kockastim umecima u kapitelnoj zoni. Nad istočnim zidom južnog broda dozidana je jednostavna preslica za zvono, na koje se zvonilo iz sakristije.

Fasada *sjevernog broda* je novo prežbukana, a kameni potkrovni vijenac je kao na južnoj strani. U produžetku sjevernog broda dozidana je istočno uz svetište sakristija, nešto duža od stare, uz zapadni dio fasade se diže toranj, a uz njega je prizidan rezervoar za vodu.²⁵

Glavna, *zapadna fasada* crkve bazilikalnog je tipa s neznatno povišenim srednjim dijelom, tri portala i okrugla prozora u vertikalnoj osi nad njima (bočni nisko, srednji visoko), te dva veća pravokutna prozora simetrično u gornjoj zoni srednjeg dijela i dva manja (zazidana) na bočnim brodovima, tik uz srednji. Otvori su strogo simetrično komponirani na fasadi, iako manji potkrovni prozori bočnih brodova nisu međusobno jednaki. Srednji dio fasade koji odgovara srednjem brodu, je žbukani, a istaknuto nisko podnožje izvedeno je također u žbuci s motivom »strigelira«. Fasade bočnih brodova su od kamenih kvadara muljike: uz kvadre obrađene kao na apsidi, nejednoliko se miješaju kvadri grublje obrade. Na čitavom sjevernom spoju i gornjem dijelu južnog očito se razpoznaje da su zidovi bočnih brodova prislonjeni uz zid srednjega. Zapadna fasada sjevernog broda uzidana je kao popuna između srednjeg broda i tornja koji je već ranije bio podignut.²⁶

Na uglovima zabatnog dijela glavne fasade nastavlja se dio potkrovnog vijenca s bočnih fasada srednjeg broda tako da sugerira kapitelnu zonu (nepostojećih) ugaonih pilastara; potkrovni vijenac samog zabata istog je profila. Kosine krova bočnih brodova završavaju vez vijenca redom neznatno istaknutih škriolja.

Portali. Istaknuti kameni okvir glavnog portala počiva na kvadratičnim podnožjima s dvostrukim obrubom i piramidalno istaknutom jezgrom; dovratnici i nadvratnik imaju po jedan izduženi romb u udubljenom polju obrubljenom valovito profiliranim okvirom; nad konveksnim frizom istaknut

²⁴ Smjenjuju se dugi-kratki. Ovo su vjerovatno oni isti kvadri što su bili povučeni iz jugoistočnog ugla sakristije, jer sasvim odgovaraju po dimenzijama i obradi.

²⁵ Zidovi rezervoara su žbukani, a pokriven je betonskom pločom. — Ovo se češće događa uslijed identičnih potreba (jednom urbanističko-idejnih, drugi put praktično-fizičkih) ovih funkcionalno toliko različitih objekata da zauzmu najvišu kotu naselja (vidi Oprtalj, također drastičan primjer). Ali uopće nije potrebno i samo je rezultat linije najmanjeg otpora — (i shvaćanja o »prednjoj« i »stražnjoj« strani arhitektonskog spomenika) da se to najčešće izvodi na vizuelno i likovno tako primitivan i po spomenik katastrofalan način. Jasno je da bi se mogla naći urbanistički prikladnija rješenja, kad bi se o tome vodilo računa.

²⁶ Kvadri sjevernog broda samo su prislonjeni uz zid tornja, a nigdje nisu s njim vezani, što se naročito jasno vidi oko vijenca.

je višestruko profilirani vijenac i prelomljeni trokutni zabat istog profila ispunjen školjkastim užljebljenjem. Sred zabata umetnut je bijeli kamen (okvir portala je od sivog vapnenca), na kojem je uklesano nespretno i plitko uz pomoć dviju linija: 1746. Na samom nadvratniku portala uklesano je kapitalom:²⁷ P. A. M. D. CC (romb) LIV B. P. F. F.

Okvir bočnih portala višestruko je profiliran, a nad glatkim frizom je bogato profilirani vijenac istaknut kao streha. Nad južnim portalom je rastezljivi luk od cigle, žbukani.

Okrugli *prozori* nad bočnim portalima nemaju okvira. Sjeverni je konstruiran tako da je unutar četiri nešto veća kamena kvadra (koji gore i dolje drže liniju pasova zida) isklesan kružni otvor ravnih strana. Južni je prozor konstruiran po istom principu, ali od tri dijela bijelog vapnenca i to tako da je donja polovina u jednom komadu, a gornja dva nisu pravokutnog nego nepravilno poligonalnog vanjskog obrisa (!). Srednji okrugli prozor ima istaknuti okvir od cementne žbuke.

Pravokutni prozori srednjeg dijela fasade sastavljeni su od četiri kamene grede, također istaknuti od ravnine zida. Na potprozorniku južnog prozora su tragovi slova u kapitali, naopačke: LVI BP.²⁸

Zazidani potkrovnici prozori bočnih brodova simetrično su uz sam srednji brod, ali različiti. Sjeverni je uspravan pravokutan sa skošenim stranama prema svjetlom otvoru, izveden od četiri komada. Južni je užji polukružno završen, doprozornici su od po jednog kvadra, a u treći je uklesan luk; stranice su neznatno skošene prema svjetlom otvoru.²⁹

Toranj

Toranj je kvadratičnog tlocrta, podijeljen kordonskim vijencima u četiri jednako visoke zone (uključivo prizemlje i ložu za zvona), s oktogonalnom lanternom i piramidalnim krovom. Podnožje prizemlja koso se proširuje, a izvedeno je od većih grubo klesanih kvadara sivog vapnenca, kao i ugaono kamenje samog tornja i kordonski vijenci, dok su zidovi građeni grubo dotesanim kvadrima muljike u pasovima. Lanterna je također od pravilnih kvadara vapnenca, a piramidalni završetak od opeke s bridovima od vapnenca.

Portal na zapadnoj strani prizemlja oblog je luka, a kameni glatki okvir u ravnini zida. Dovratnici su monolitni, a samo je na južnoj strani ispod monolitnog luka umetnut jedan kvadar, ali ne u kapitalnoj zoni, nego kao dočetak luka. Na južnom uglu zapadne fasade tornja ugrađena je ploča valovito profiliranog obruba s natpisom u kapitali: D. O. M. A. MDCLXXVI. Na ugaonom kamenu sjeverne fasade, prizemno nad podnožjem uklesan je u rustičnoj kapitali drugi natpis, koji također ditira gradnju ali mu abrevijature nisam uspio razrješiti:

(1) 676
M. L. B
DS. LHF
CON
M. N. F

²⁷ Prvi se datum vjerovatno odnosi na početak barokne obnove, a 1754 na dovršetak portala.

²⁸ Budući da se javljaju isti inicijali kao na portalu (*B. P. Fieri Fecit*) možda je LVI dio datacije, tj. (17)56 dakle dvije godine nakon glavnog portala.

²⁹ U ovim razlikama mogle bi se vjerovatno čitati etape izgradnje. Po nekim analogijama bio bi sjeverni brod stariji od južnog.

Nad lukom portala uzidana je u plitkoj niši mala kamena ploča s rustičnim reljefom Raspeća, vjerovatno istovremenim. Plitki krakovi križa sežu do dvostrukog obruba uspravnog pravokutnog polja; nastavak haste nad tribikulom izrazito je kratak. Krist priboden s tri čavla; opasan je perizomom vezanom u čvor u desnom boku, a na glavi ima trnovu krunu. Glava je plosnata i široka, oči ispupčene, nosnice spljoštene, usta ravna, sve shematično oblikovano i strogo simetrično. Plosnati toraks nešto je uži od glave (!), a tanke ruke tvore segmentnu krivulju, ne stvarajući dojam da tijelo na njima visi, nego da su blago uzdignute. Noge su raskrećene, kratke razmjerno i zdepasto zadebljanih butina. Uslijed svih oblikovnih nespretnosti lik proporcijama nalikuje novorođenčetu.

Na sjevernoj strani prizemlja je trag od ploče (venecijanskog lava?), a u trećoj zoni kamena ploča ure sa željeznim kazaljicama.

Kordonski vijenci su polukružnog profila, završni vijenac (iznad lože za zvona) segmentno je uvučen, a lanterna završava konkavnim vijencem ispod kojeg je glatki istaknuti pojas. Na vrh tornja je kamena kugla sa željeznim križem.

Stepenice i podovi katova su drveni, osim svoda pod kamenim podom lože. Stupovi bifora polukružnih lukova obrađeni su samo s vanjske strane, a lukovi koji su izvana konstruirani nepravilno (slično kao okrugli prozor južnog broda) iznutra su konstruirani radijalno pločama. Prelaz iz kvadratne osnove lože u oktagon lanterne izveden je pomoću segmentnih trompa. U osi nad biforama lože otvaraju se na svakoj drugoj stranici lanterne velike monofore polukružnog luka.³⁰

Bratovštinska crkva sv. Antuna opata

Za ovaj objekt, bez obzira na faze gradnje koje su izvana jasno markirane razlikom materijala, karakteristična je monolitnost volumena i jedinstvo prostora. Izduženo trostrano (3/8) završeno svetište³¹ i brod iste su visine i širine, što se u eksterijeru odražava u kontinuiranoj liniji perimetra, neprekinutom toku arhitektonskog plašta i krova. Distinkcija ovih po namjeni različitih prostora delikatno je akcentuirana arhitektonsko plastičkim sredstvima: izvana istaknutim podnožjem svetišta, a iznutra povišenjem svetišta za jednu stepenicu, cezurom trijumfalnog luka, službama kojih u brodu nema i različitim tipovima rebrastih svodova. U svetištu je mrežasto rebrasti svod dvaju parova paralelnih dijagonalno ukrštenih rebara identične kompozicije kao u župnoj crkvi, a u brodu su četiri jarma pravilnog zvjezdastog svoda: šestokrake zvijezde nanizane tako da se po dva deltoidna »kraka« (= polja) na bočnim stranama jarma međusobno dodiruju, dok su središnja dva romboidna kraka identična za susjedne jarmove (kao da se poklapaju).³²

³⁰ Veće zvono: »1889 Albert Samssa I. R. CAMP. FUSSOR. AUL. LABACI«, a manje zvono nosi natpis »Rifusa in 1922. Flapagna in Trieste«.

³¹ Trostrani završetak nije konstruiran po pravilnom osmerokutu: kose stranice su duže, a istočna kraća, a pri tome su kutevi tuplji, tako da je oblik ponešto »splošten«, što je tipično za krajnju fazu kasnogotičkih oblika u XVI st. (vidi npr. crkvu sv. Jurja u Boljunu datiranu 1588).

³² U središtu svakog jarma sastaje se šest rebara čime je izrazito akcentuiran centar, ali je istovremeno znatno razvijena i tendenca uzdužnog povezivanja, odnosno dokidanja granice među susjednim jarmovima. — Identičan tip svoda, samo na tri, a ne četiri jarma, nalazimo u brodu biskupske

Pod je pokriven žbukom, kao u sakristiji župne crkve, a svi su zidovi okrečeni, kao i kameni dijelovi (trijumfalni luk, službe, rebra). Niše svih otvora su skošene, na prozorima u istočnom jarmu svetišta gore polukružno a na velikom prozoru u brodu segmentno završene.

Rebra svoda svetišta računaju se kao i u sv. Bartolu neposredno iz osam službi bez imposta, odnosno upiru na konzole iza trijumfalnog luka, samo su drugačijeg profila, kao i baze službi, a čitava mreža svoda djeluje plastički čvršće. Na visoka peterostrana podnožja postavljene su profilirane također peterostrane baze: između dva torusa je širi konkavni dio, a prelazi su izvedeni pomoću stepenastog odnosno skošenog profila. Dok je ovaj profil složeniji, profil rebara je jednostavniji nego u župnoj crkvi: konkavne stranice završavaju ravno odsječeno, bez trostranog dočетка, proporcije su razmjerno vitke. Osam sjecišta rebara akcentuirano je glatkim kamenim ključevima: u središnjoj osi uz veliko romboidno polje je (zapadno) okrugla ploča, obris ključa konstruiran je ukrštavanjem trolista i trokuta, dok su ostali ključevi u obliku štitova grbova.³³

Šiljati trijumfalni luk peterostranog presjeka, također nema imposta, a samo jednostavnim konkavnim suženjem skošenih strana prelazi u glatku pravokutnu bazu iste širine.

Rebra svoda u brodu upiru se o deset konzola u obliku jednostavnih peterostranih obrnutih piramida. Na svim spojevima rebara vrh šiljatih suvodnica ključevi su u obliku jednostavnih štitova, a u središnjoj osi su okrugle ploče, osim u istočnom jarmu gdje je ploča s obrisom ukrašenog trolista i trokuta (kao u istočnom jarmu svetišta).³⁴

Kao i kod župne crkve svetište je izvedeno kvalitetno obrađenim kvadrirama (kvaliteta identična zidu sakristije) a brod je od grublje građe i žbukkan. Istaknuto gore skošeno podnožje svetišta završava u razini trijumfalnog luka okomito i pravilno skošeno.³⁵ Granica između građe svetišta i broda u gornjem je dijelu zida nepravilna. pasovi klesanih kvadara zadiru nejednako duboko u zid broda.³⁶ Na ovaj zid je grubo nanescna žbuka koja prekriva veći dio lica kamenova; kao da se radi o nepravilnom premazivanju fuga, a ne o nastojanju da bude jednolično žbukana ploha. Kvadri su pravokutnog obrisa i slagani u pravilne pasove, ali grubo klesane površine (šiljkom) pa

---

kapele u Gračišću. Tamo je mala, jednostavna peterostrana apsida uža i niža od broda. Ročka je crkva ne samo izduženija, nego s mnogo razvijenijim svetištem. Idealni kasnogotički jedinstveni prostor u kojem su brod i svetište potpuno ravnopravni prostorni dijelovi, nastao bi da je trijumfalni luk pomaknut za jedan jaram na zapad (tako da i brod i svetište imaju po tri jarma), te da je u svetištu isti tip mreže rebara kao u brodu. Tako pravokutno svetište sa zvjezdastim svodom (nizom kao u Roču, ima crkva sv. Martina u Dolini. Parafrazirajući Steletovu tezu (ZUZ XV-1938) o »idealnoj dvoranskoj crkvi« (trobrodnoj), mogli bismo reći da bi unutar istarskog područja »idealna« jednobrazna crkva nastala povezivanjem broda sv. Antuna u Roču, sa svetištem sv. Martina u Dolini.

³³ Ukupno ima osam ključeva, jer na tri vrha zapadnog malog romboidnog polja nema ključeva, kao ni na sjevernom i južnom sjecištu istočnog. Grbovi jednostavnih oblika variraju: šiljati, valovitih stranica, gore dvostruko uvučeni.

³⁴ U središnjoj osi svoda je čitavom dužinom broda napuklina, drugi ključ istočno prijeti ispadanjem, a i svod u svetištu je na više mjesta napukao.

³⁵ Podnožje svetišta visoko je na južnoj strani cca 1 m, a na sjevernoj je skošeni dio gotovo u razini terena, što pokazuje da je prostor između crkava tek naknadno nasut, dok se ranije prirodno spuštao.

³⁶ U glavnom penjući se od podnožja zadiru sve dublje. Za razliku od pravilnog prelaza sa sakristije na južni brod, ovdje je smjer bio obratan (s grublje građe na finiju), pa je nepravilno urušeni zid nakon uklanjanja stare apsde popunjavani novom građom.

djeluju gotovo kao lomljeni. Kameni potkrovni vijenac konkavnog profila kontinuirano bez obzira na promjenu građe oko cijelog objekta (osim zapadne fasade), samo je na svetištu izveden od dužih komada kamena. Nad vijencem su kamene ploče strehe, dok je krov pokriven kupama kanalicama.³⁷

Prozorski otvor na istočnom dijelu sjeverne i južne fasade svetišta izduženog je oblika završen već renesansnim polukružnim lukom.³⁸ Skošena prozorska niša prati obris otvora, konstruirana je od šest dijelova i to tako da u pravokutnom dijelu tvori pravilni uski »obrub« u ravnini zida, a samo luk je uska i nepravilna obrisa.³⁹ Kosina niše bez stepenastog prelaza neposredno prelazi u ravne strane svijetlog otvora.

Portal na južnoj fasadi broda uzdignut je nad razinu terena, tako da kamini prag služi kao stepenica, a pred njim je postavljen još jedan kamni blok kao donja stepenica. Okvir šiljatolučnog otvora izveden je od osam simetrično komponiranih dijelova (dovratnici sa kratkim umecima u kapitelnoj zoni, a luk od jednog dužeg i kraćeg gornjeg dijela na svakoj strani). Na bridu prema svjetlom otvoru je razmjerno uski, glatki štap koji polazi od praga.

Kompozicija otvora južne fasade slobodna je i potpuno asimetrična. Dva manja prozora (otprilike u razini vrha luka vrata) raspoređena su približno simetrično u odnosu na dužinu broda, ali os portala nije tačno u polovini njihova rastojanja nego zapadnije, a os većeg prozora koji je probijen u gornjem dijelu fasade otklonjena je još više, prema istoku, tako da nije ni u kakvoj pravilnoj relaciji ni prema prozorima ni prema portalu.⁴⁰ Sva tri prozora imaju kose prozorske niše izvedene od četiri dijela koji kod manjih prozora nejednako duboko zadiru u zid, a kod velikih tvore uglavnom pravilan uski obrub.

Glavna fasada raščlanjena je arhitektonski plitko istaknutim srednjim dijelom koji vizuelno liči na »splošteni, reducirani »toranj sred pročelja«, a i genetički se može s njim povezati. U donjem dijelu je predvorje tornja reducirano na plitku nišu oko portala, a u gornjem prostoru lože za zvono na monoforu unutar jednog zida.⁴¹ Otvor portala, prozorski otvor u potkrovlje i veći otvor preslice u zajedničkoj su osi, ali manji otvor preslice na sjevernoj strani doveo je do asimetričnog djelovanja fasade u cjelini.

Niša portala završena je šiljatolučno. Svjetli otvor vrata je pravokutan, ali je kamena luneta portala polukružna. Gornji dio okvira portala ima istovremeno funkciju nadvratnika lunete i rasteretnog luka i izveden je u jednom jedinom kamenom bloku, unutar kojeg je reljef višestruko profiliranog

³⁷ Po bilješki u župnom arhivu krovna konstrukcija je obnovljena i većim dijelom izmijenjena 1788. g.

³⁸ I sam položaj otvora nije tipičan za gotička svetišta, gdje se obično javljaju po tri prozora, a često asimetrično raspoređena s jednim prozorom više na južnoj strani (štitajući se od sjevernog vjetrova i radi bolje rasvjete). Ovdje je doduše sjeverna strana zaštićena župnom crkvom, ali u simetriji prozora vidimo i renesansno htijenje.

³⁹ Jedan blok obuhvaća bazu niše od svijetlog otvora, po jedan dugi i jedan kratki stranice doprozornika (gornji u kapitelnoj zoni), a jedan čitav luk.

⁴⁰ Manji prozori pripadaju konstruktivno i tipološki prozorima koje češće susrećemo u istarskoj arhitekturi XIV ili početka XV st. (npr. sv. Antun Žminj ili sv. Kuzma i Damjan Labin). Veći je prozor očito naknadno probijen vjerovatno prilikom gotičko-renesansne obnove, ali se taj tip tako dugo javlja, da je to moglo biti i u doba baroka.

⁴¹ U drugačijem smislu ukazao je već F. Stelè na međusobnu zavisnost oblika tornja i preslice (Umetnost v Primorju, 1940, str. 7) na primjeru crkve sv. Pavla pri Sostrem: »Oblika tega zvonika je ploskovita, tako da ni dvoma, da je nastal pod vtisom tipa odprtih lin.«

luka oko glatke plohe lunete.⁴² Profilacija (dvije sploštene cijevi između tri male stepenice bez ikakve cezure) kontinuirana s dovratnika na lunetu. Delikatna i kao »sploštena« govori o umornom razdoblju stila u kojem se miješaju kasnoromanički elementi s ranogotičkim.

Kvadratični prozorski otvor u potkrovlju formiran je pomoću četiri kamene grede nepravilnog obrisa, sa stepenastim usjekom prema svjetlom otvoru za drveni kapak s dvije šarke.

Plitko istureni srednji dio glavne fasade nastavlja se u punoj širini nad krovom u zid unutar kojeg je probijen polukružno završeni otvor preslice. Sjeverni otvor preslice, niži i manji, otvoren je u tanjem zidu neposredno nadozidanom nad bočnim dijelom fasade. Zabat pokriven škriljama jednakih je krakova, tako da mu sljeme nije niti u simetrali fasade (tj. portala i većeg otvora za zvono), niti u simetrali između obaju otvora. Otvori preslice oblikovni su na primaran, najstariji način, kao proboji u zidnoj masi bez artikulacije dijelova (bez klupčice, pilastara, imposta itd.). Kao streha krovića služe istaknute kamene ploče, dok se jedna ploča profilirana kao potkrovni vijenac nalazi uzirana kao baza (okapnica?) manje preslice prema kosini krova. Na sljemenu krovića postavljen je kameni akroterij kockaste baze koja konkavnim vratom prelazi u završnu piramidu zaobljenih bridova, sa željeznim križem.

Arhitektonska evolucija kompleksa

Koliko se iz ovih analiza može zaključiti arhitektonska evolucija kompleksa ročkih crkava, odvijala se u pet etapa koje su karakteristično i kreativno mijenjale kompoziciju i karakter cjeline.

1. U prvoj fazi moramo pretpostaviti postojanje dvaju, u omjeru prema sadašnjim, manjih objekata. Vjerovatno je i unutar te faze postojala vremenska sukcesija, odnosno onaj slijed gradnje koji odražava stupnjevanje važnosti funkcije, što će se ponavljati i u svim kasnijim zahvatima na objektima, naime, da je prvo izgrađena veća župna crkva, a zatim manja bratovštinska.⁴³

Prije sondiranja i arheoloških iskapanja ne može se osim kontinuiteta lokacije ništa kategorički i precizno tvrditi o tlocrtima i prostornom definiranju ovih najranijih objekata, kao ni o naročito važnom pitanju tipa njihovih svetišta. Lokacija i dimenzije stare župne crkve vjerojatno su se poklapale s njenim sadašnjim srednjim brodom, što možemo zaključiti dedukcijom od kasnijeg gotičkog, odnosno baroknog dograđivanja na ovu os-

⁴² Okvir portala izveden je od žućkastog vapnenca, dok je zid fasade od muljike i sivog vapnenca. Sjeverni dovratnik sastavljen je od dva dijela, a južni od tri. Kameni blok »nadvratnika« koji je na njih postavljen odrezan je s donje strane ravno i pravilno, a s bočnih strana nepravilno ali uglavnom vertikalno, a s gornje nepravilno segmentno.

⁴³ Vrijeme gradnje starije župne crkve, koja je gotovo nestala u kasnijim pregradnjama može se za sada odrediti samo posredno. U vezi s glagoljicom u Istri B. Fučić upozorava na invokaciju Vida Omišljanina u brevijaru iz 1396. g. gdje se spominje sv. Bartul i sv. Antun »titulari glavnih crkava ročkih«, što može služiti kao posredan dokaz da tada već oba objekta postoje.

novnu jezgru.⁴⁴ Dimenzije prvobitne crkve sv. Antuna mogu se preciznije utvrditi jer se i danas raspoznaju po građi: obuhvaćala je brod sadašnje crkve tj. cca 6,5 x 9,5 m vanjskog obrisa. Ali i za nju je neizvjesno da li je apsida bila istaknuta ili, što je vjerovatnije, ugrađena unutar tog perimetra, a zatim da li pravokutna ili polukružna. Obzirom na analogije i istarsku tradiciju, te na pretpostavci da je župna crkva nastala prije bratovštinske, koju po stilskim oznakama prelaznog romantičko-gotičkog razdoblja možemo datirati najkasnije u drugu polovinu XIV st., te da su kao i u kasnogotičkoj obnovi obe crkve građene s osjećajem za stilski i formalni »paralelizam« — moglo bi se pretpostavljati da su crkve najvjerovatnije bile pravokutnog tlocrta s upisanim apsidama.⁴⁵ Ova su pitanja veoma važna za tipologiju i kvantitet srednjovjekovne arhitekture Istre i ma koliko još neprecizno naše znanje o ovim objektima, moramo ih uzeti u obzir kad govorimo o arhitekturi prije XV st. »Dvojna« kompoziciona shema crkve i kapele tipološki srodnih, a stupnjevanih samo u masi, postavljena je dakle već u XIV st. Samo što je tada u ovoj kompoziciji bilo dominantno samostalno, individualno egzistiranje svakog volumena s dovoljno »vlastite atmosfere«, jer im je dimenzija bila manja, a međurazmak veći.

II. U drugoj fazi produžena je župna crkva sv. Bartula »dugim« poligonalnim svetištem s kasnogotičkim mrežastim svodom. Novo svetište, dograđeno je 1492 g. na brod crkve prije čega je, naravno, morala biti srušena prvobitna apsida. Radionica koja je izvela ovu dogradnju fiksirana je, kojima nalazimo srodnost u nizu objekata sjeverne Istre; kompoziciona shema mreže reb-rastog svoda pripada malobrojnom tipu kojem najzapadniji istarski primjer nalazimo u Predloki, a nesumnjivo ukazuje na direktniji utjecaj iz Slovenije. Ovim zahvatom nastupila je znatna diferencijacija objekata. U odnosu na monumentaliziranu župnu crkvu bratovštinski sv. Antun postao je mala i mračna kapelica.

III. Iz istih stilskih pobuda koje su dovele do pregradnje svetišta župne crkve, a već pred pola stoljeća su rezultirale izgradnjom novog svetišta sv. Nikole u Pazinu (1441) i dovest će još do nekoliko zahvata kao što je nova apsida sv. Jurja u Oprtlju (1526) — i manji se ročki objekt (nakon rušenja stare apside) produžuje novim svetištem identičnog tipa kao župna crkva. Ovdje je možda neposredno utjecala i želja da se ponovo uspostavi prijašnji odnos mase i proporcija, (u kojem se odražavaju nesumnjivo i relacije važnost i značenje). Samo što ovaj zahvat znači u individualnoj historiji bratovštinske crkve mnogo fundamentalniju izmjenju, nego što je značio za župnu, jer se time prostor i volumen povećao za dvije trećine prijašnjeg. Uz

⁴⁴ Trebalo bi ispitati zidove glavnog broda naročito tamo gdje se neposredno nastavlja svetište, no nije isključeno da se dijelovi starih konstrukcija nađu i drugdje: pod žbukom glavne fasade, u koliko objekt nije produžavan ili čak unutar arkada. — Klasičan primjer kako kasnije nadogradnje postepeno »pojednu« staru jezgru objekta oko koje se šire pruža nam u Istri pazinska zborna crkva sv. Nikole: tamo je apsidalni dio stare crkve također nestao prilikom izgradnje gotičkog svetišta, a postrani zidovi broda su postepeno nestajali kako su se, u razmacima od par godina gradile postrane kapele.

⁴⁵ Prelazni karakter ispoljava se u miješanju polukružnih (luneta) i šiljatih lukova (niša i bočni portal). Zatim u umornoj profilaciji romanički koncipiranog portala, i tipu prozora »procjepa« strmo skošenih niša na južnoj fasadi (kao npr. sv. Antun Zminj 1388 ili nešto kasnije sv. Kuzma i Damjan Labin), te na romanički način proporcionalnih dovratnika (širi, no deblji i nepravilnog obrisa prema zidu) južnog portala koji nose šiljasti luk.

toliku dužinu svetišta, izjednačenjem visine i širine broda i svetišta realizirana je unutar jednobrodnog objekta kasnogotička ideja jedinstvenog prostora. Među istarskim jednobrodnim objektima nesumnjivo najbogatije rješenje. Ovu je adaptaciju vršila ista radionica koja je po završetku svetišta sv. Bartula dozidala južnu sakristiju, a po renesansnim elementima koji se javljaju (obli prozorski luk i sam raspored prozora u svetištu), sigurno tek u XVI st.

Bratovštinska crkva je tada djelovala kao »redukcija« župne sličnih proporcija, istog tipa svetišta, a sličnost je morala biti još veća ako uzmemo u obzir da je i velika crkva imala vjerovatno zvonik ili preslicu sred glavne fasade. Paralelne i u malom odstojanju nameću nam da ih definiramo kao »dvojne« imajući u vidu sve što ih razlikuje od starokršćanskih, a uklapajući ih među slične kompozicije gotičkog razdoblja.⁴⁶

Barokizaciju kompleksa moramo također, kao i gotizaciju, podijeliti u dvije faze. Na to nas podjednako prisiljava nastojanje da diferenciramo etape i s likovno kompozicionog aspekta, kao i stilsko kronološki razlozi.

IV. Kada je uz postojeće objekte podignut samostalno stojeći ranobarokni toranj (1676) dobila je ranija kompozicija paralelnih položenih volumena i svoj vertikalni akcent. Ova tri odvojena i jasno diferencirana volumena (jer je monotonija paralelizma crkve i kapele izbjegnuta time što im se linija pročelja ne podudara i što je volumen veće crkve oživiljen sakristijom), predstavljali su, možda, prostorno najkvalitetnije rješenje i najsretniji trenutak ravnoteže u toku čitave evolucije.

V. Zatim je polovinom XVIII st. (1746—56) župna crkva proširena u trobrodnu tako da su na glavni brod dodani pobočni povezani arkadama. Adaptacija je provedena metodom povezivanja u kontinuirani perimetar ovih ranije »stršećih« volumena: južni je brod nastao kao produžetak sakristije do tada isturene uz svetište, a sjeverni se uklopio između crkve i tornja, koji se time stopio s crkvom u cjelinu. Tom prilikom povišena je i sakristija. Jedinstvena fronta tornja i fasade trobrodne crkve stvorila je pravu veliku baroknu kulisu i definirala javni prostor pod crkvom koji je vjerovatno tada niveliran, podzidan i ograđen. Flankiran s juga crkvom sv. Antuna, pod drvećem nastao je tipično barokni ambijent. — Manji je objekt tim zidom praktički izoliran i ne može mu se pristupiti s ograđenog platoa, a obzirom na akumulaciju volumena glavne crkve postao je izrazito podređen mjerom. U odnosu na oslikavanje⁴⁷ i štukature župne crkve (dovršene 1795), kao i na njene oltare i bogatu opremu, to se ispoljava i u skromnosti zahvata koji je odjek ove restauracije, a kojim je nakon par godina (1788) na bratovštinskoj crkvi samo obnovljen krov. Spominjanje njena imena podsjeća nas da je u to vrijeme s propadanjem bratovština zamrla i prvobitna funkcija objekta.

VI Barokizacija je posljednji kreativni zahvat u ovaj arhitektonski kompleks. U prošlom stoljeću je dograđena samo nova sakristija (1856) sa sje-

⁴⁶ Tako npr. u Altenburgu možemo vidjeti slične proporcionalne odnose »dvojne« kompozicije. Vidi: *Mitteilungen CC* (1895).

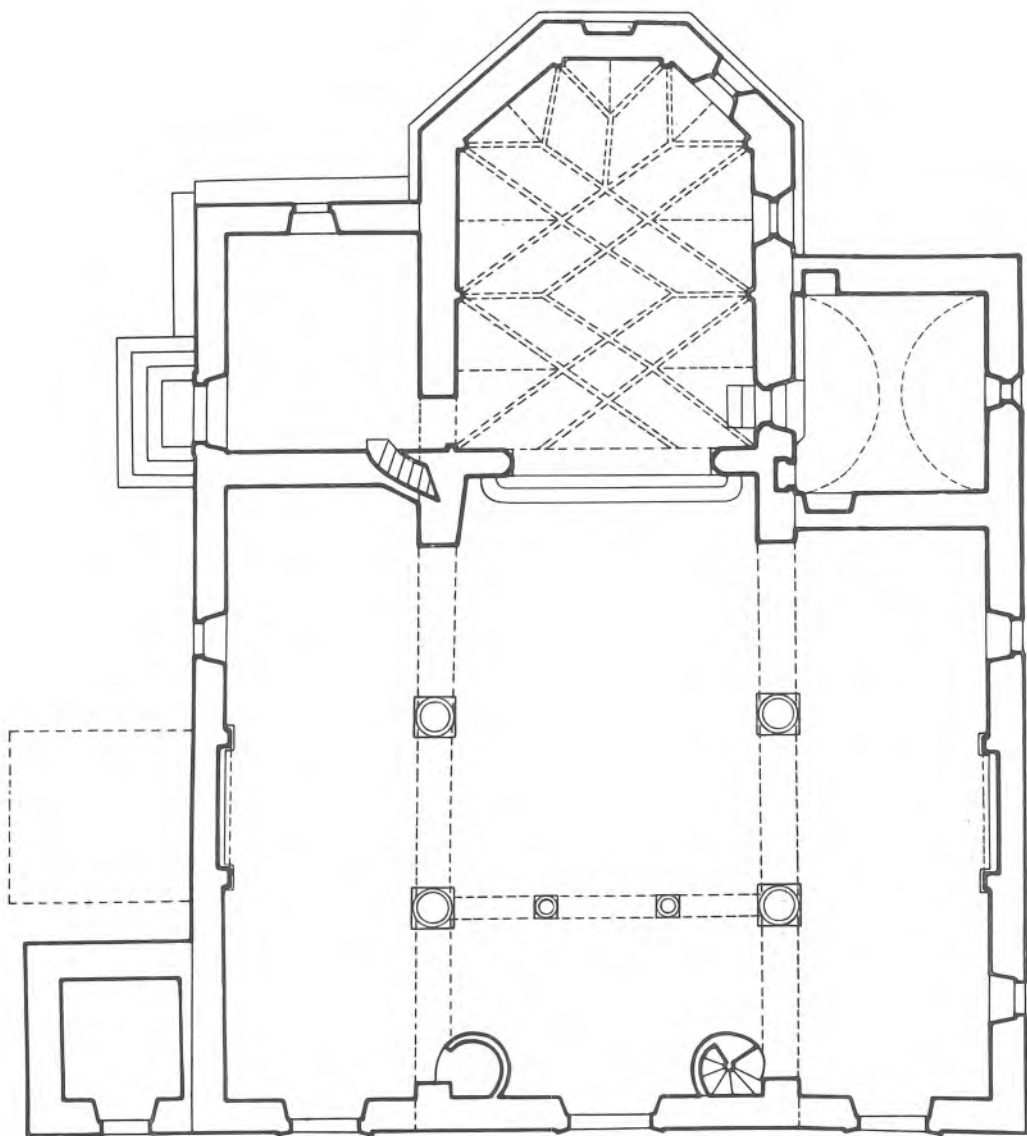
⁴⁷ Nepostojanje baroknih fresaka u svetištu ukazuje na mogućnost da su tada možda još bile dobro očuvane gotičke freske.

verne strane, koja je opteretila svetište simetrijom (s južnom sakristijom), i zagušila nekadanju jasnoću volumena s glavne pristupne vizure. U unutrašnjosti je podignut kor na nezgrapnim valjcima krstionice i stubišta (1860), a enterijer je unakažen do prividnog deformiranja proporcija ličenjem početkom našeg stoljeća (1904). Sjeverna fasada definitivno je degradirana (kao eventualni pano javnog prostora trga) prizidavanjem rezervoara. Manji objekt nije pretrpio degradirajuće restauracije jer je van kulta, ali je napušten i prepušten propadanju. A u nametljivoj prostornoj i vizuelnoj konkurenciji, gušeći mu prostor s juga izgrađena je školska zgrada.

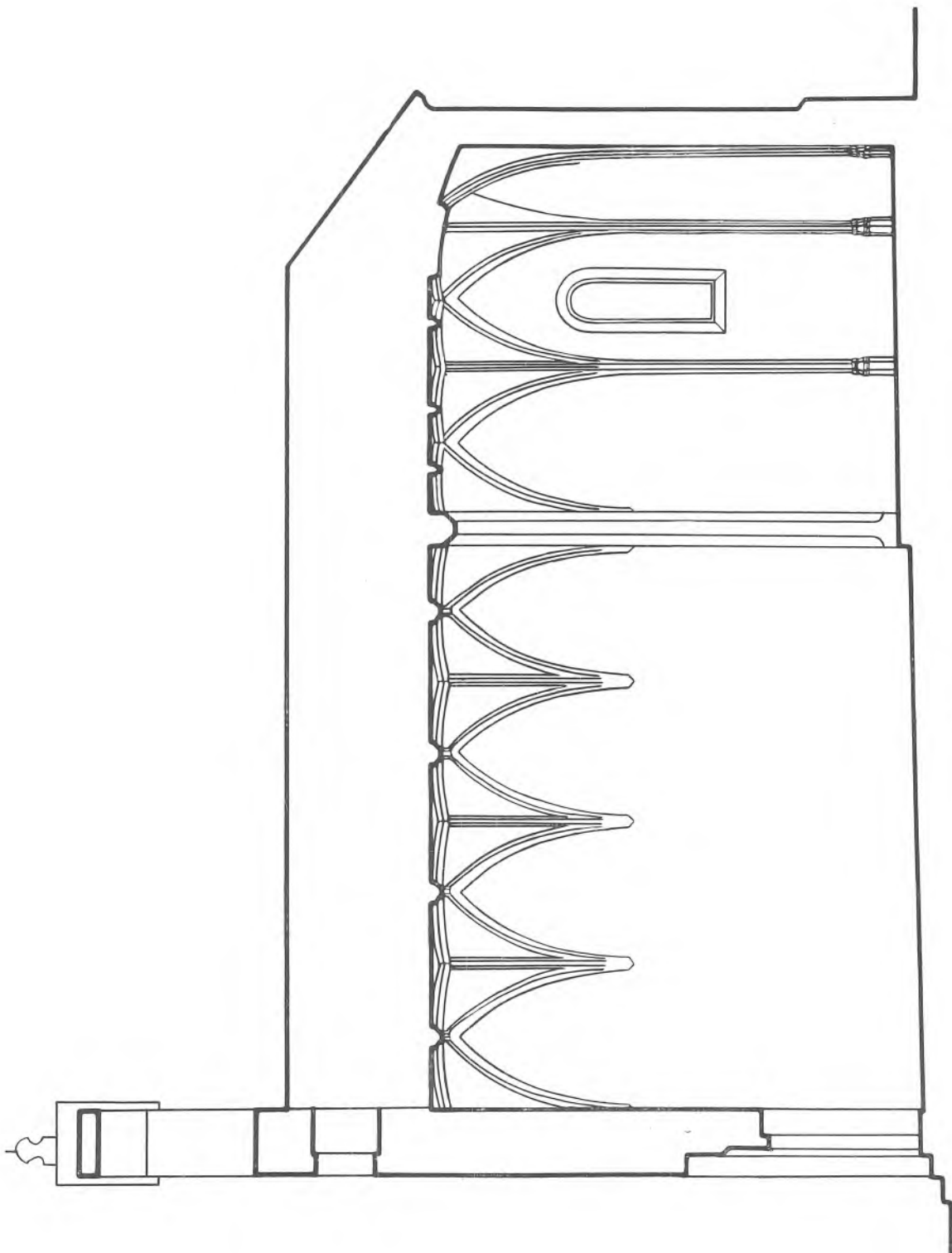
* * *

Mislim da ovo ne bi trebala biti posljednja faza u životu ročkog kompleksa. Naše vrijeme moglo bi također ostaviti svoj pečat brineći se prvenstveno za revalorizaciju cjeline. Prije svega trebalo bi sondiranjem i arheloškim iskopavanjima utvrditi najznačajnije podatke iz historijata ovih objekata, koji su nam još nepoznati (tlocrti starijih crkava, oblici njihovih apsida, eventualni ostaci zida stare župne crkve itd.). Zatim bi trebalo detaljno ispitati zidove radi eventualnog otkrivanja gotičkih fresaka, očistiti kamene dijelove od žbuke i boje, a zidove nanovo bojadisati. U župnoj crkvi sniziti pod u svetištu na prvobitnu razinu, i restaurirati štuko dekoraciju (ukoliko to već do sada nije učinjeno). Trebalo bi pomišljati čak i na to, da se stara sakristija uredi, a nova da se poruši kako bi barem osnovni volumen starog svetišta došao do izraza.

Tek ovakvim aktivnim čuvanjem dvojnih crkava u Roču pokazali bi da razumijemo u potpunosti ove značajne spomenike naše kulturne baštine i da ih ispravno historijski i likovno vrednujemo. Historijski oni predstavljaju zaista monumentalni doprinos »glagoljskom kulturnom krugu«, a likovno su suvremenom čovjeku veoma interesantan primjer spomenika u kojima se simultano uravnotežuje dinamika različitih stilova.

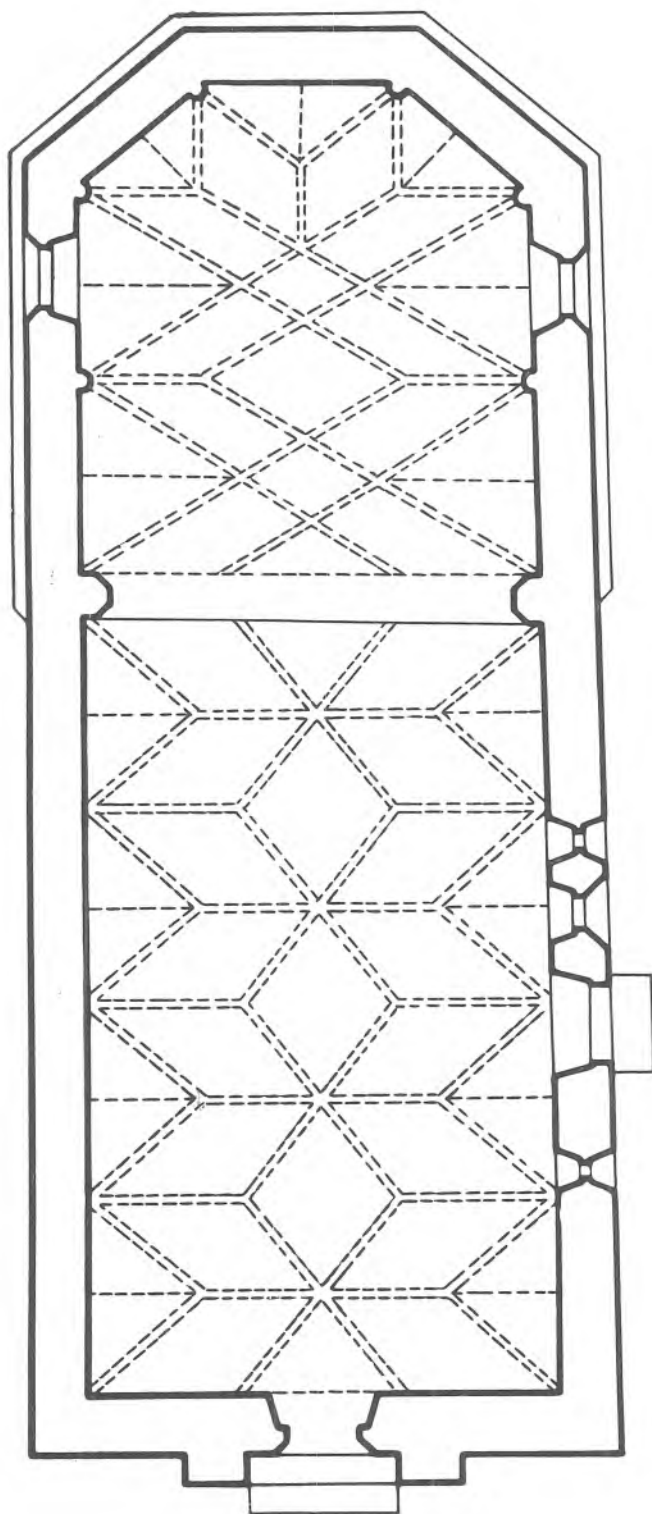

1. Roč, sv. Bartul — tlocrt

2. Roč, sv. Bartul — presjek

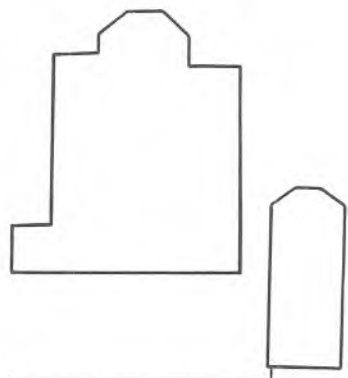
3. Roč, sv. Antun — tlocrt

4. Roč, sv. Bartul — zapadna fasada sa tornjem

5. Roč, sv. Bartul — toranj.

Prostorni odnos crkava
sv. Bartula i sv. Antuna.

6. Roč, sv. Bartul — unutrašnjost: svetište

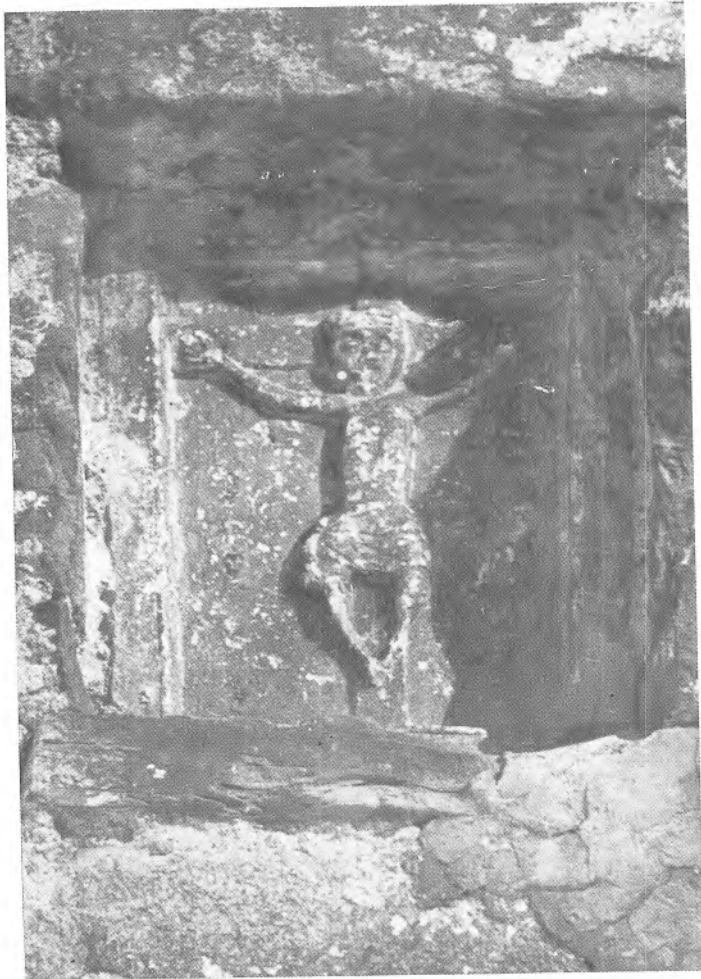
7. Roč, sv. Bartul — svetište

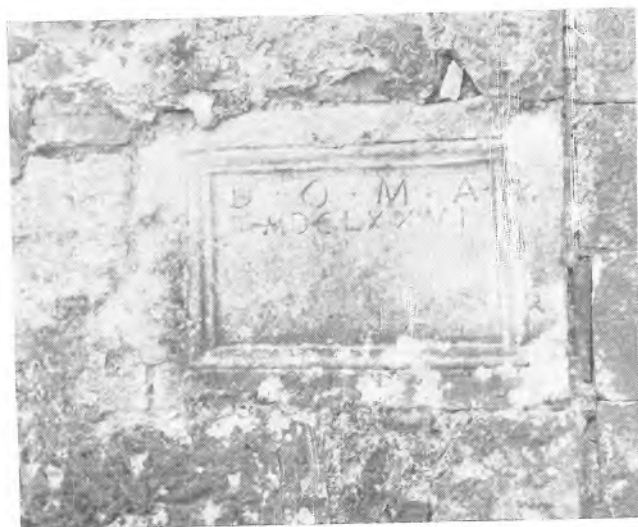
8. Roč, sv. Bartul — glagoljska datacija svetišta (1492)

9. Roč, sv. Bartul — sakristija

10. Roč, sv. Bartul — reljef uzidan nad ulazom u toranj

11. Roč, sv. Bartul — ploča s natpisom na tornju

12. Roč, sv. Antun opat — pročelje

13. Roč, sv. Antun opat — svod svetišta

15. Roč, sv. Antun opat — prizor na sjevernoj strani svetišta.

14. Roč, sv. Antun opat — južna strana